իրենց հայրենի երկրին մէջ գտնեն հացի պատառ մը՝ ողջ մնալու համար, մինչև որ աստ հունձք մը լաւագոյն օրեր բերէ իրենց:

Անուած լուրերն ազնիւ եւ լալ են: Նոքա որք չեն գաղթեր, կամ գաղթել ուզելով ճամբան չեն մեռնիր, իրենց գիւղերուն մէջ ժամէ ի ժամ մահուան կը սպասեն: Կը ցաւիմք ըսել թէ Վասպուրականի մէջ մինչև ցարդ ավէն մեռնողներ ալ պակաս չեն եղած և բաւական է որ մարդ սարսի, երբ մտածէ որ՝ եթէ մինչև ցարդ մեր առած տեղեկութեանց համեմատ, որք ընդհանրապէս յոյժ ցանցառ են հաղորդակցական դժուարութեանց պատճառաւ, Հայաստանի սովատանջ գաւառաց մէջ իրաց վիճակն այսչափ յուսահատական է, հապա ո՛րչափ պառն վիճակ մը պիտի պարզուէր մեր առջև՝ եթէ ամեն մէկ գիւղի կամ վիճակի կրած տառապանքները մի առ մի նկարագրուէին մեզ: Կը յուսամք սակայն, որ արդի կացութեան զառնութիւնը ճանչնալու և ըստ այնմ օգնութեան ձեռք կարկառելու համար՝ ազգն այդպիսի նկարագրիներու պէտք չը պիտի ունենայ: Լոնտրայի անգղիական յանձնախումբն ալ, որոյ անդամ են Լորտ Սալիսպըրի, Լորտ Քարնարվոն Լորտ Շաֆթըսպըրի, Քէնթէրպըրիի արքեպիսկոպոսը, Սըր Ալնորտ Քէմպալ, Սըր Հէնրի Րօլինսըն, և այլ նշանաւոր անձինք առ Անգղիական ժողովուրդն ուղղած հրաւէրին մէջ յոյժ տխուր կերպիւ կը նկարագրէ իրաց վիճակն: Ամեն օր, կըսէ, իրարու վրա հեռագրեր կուգան սովատանջ գաւառներէն՝ ծանուցանող թէ սովն հետզհետէ կը սաստկանայ և թէ հազարաւոր մարդիկ պիտի կորսուին, եթէ մինչև հնձոց ժամանակ առատ օգնութիւնք չը հասնին փութով: Պ. Թրօթթըր, Պ. Քլէյթըն և ուրիշ հիւպատոսք՝ հանգանակութեանց միջոցաւ անմիջապէս օգնութիւն հասցնելու հարկը կը յայտնեն:

Գոհութեան արժանի է որ մայրաքաղաքիս մէջ կազմեալ Հայկական յանձնախումբը մինչև ցարդ երեք հազար ոսկիէ աւելի գումար հաւաքեց: Բայց ցաւալի է մտածել որ ուրիշ սովատանջ գաւառները մէկ կողմ թողլով, մի միայն Վանայ և Կարնոյ նահանգաց մէջ տիրող թշուառութեան առջև իսկ, այդ երեք ամսուան ջանից արդիւնքն եղող 3000 ոսկին շատ թեթև կամ տկար օգնութիւն մը պիտի լինի: Իրաւ է որ մինչև ցարդ այդ գումարը կազմելու համար սովորականէն յոյժ աւելի քանակութեամբ ազգայինք մասնակցեցան հանգանակութեան, և թէ ինչպէս Օրմանեան Գերաշնորհ Տ. Մաղաքիա վարդապետ մեծ իրաւամբ կը գրեր իր «Կարօտ եմք» ճառին մէջ, այս պարագայն կը ցուցնէ որ ազգին մէջ քրիստոնէական և ազգային զգացմունք միշտ կենդանի են, թէև հանգանակութեան մասնակցողք նկաթական աւելի յաջող վիճակ մը չունին աւելի արդիւնաւոր հանգանակութիւն մը գոյացնելու համար: Այսու ամենայնիւ կը յուսամք որ այսուհետև ոչ միայն հանգանակութեան չը մասնակցած ազգայինք պիտի փութան իրենց լումայն գրել այսպիսի մարդասիրական և ազգասիրական գործի մը համար, այլ և նոքա որ մինչև ցարդ մասնակցած են, ամեն անգամ որ սղան կը նային, պիտի յիշեն որ մեր հայրենի երկրին մէջ ալ կան հազարաւոր Հայ մանկունք, Հայ կանայք, Հայ ծերունիք, միով բանիւ, բազմաթիւ Հայ ժողովուրդք, որք ամեն օր հացի պէտք ունին, և միանգամ ընդ միշտ պատառ մը հաց ունելով չեն կրնար ամիսներով կենդանի մնալ:

Գալով Լոնտրայէն Անգղիացւոց միջոցաւ ղրկուելիք օգնութեան, կը ցաւիմք որ չեմք կրնար փոխել մեր այն գաղափարը թէ գործըն եթէ Հայաստանի հայոց օգնութիւն հասցնելու վրայ է, զԱստուած շատ բարձրն է, և Անգղիա շատ հեռին. խօսք մը զոր ժամանակաւ յուսահատ ժողովուրդ մը (Ալեհայկք) գործածած են, երբ իրենցմէ զատ մէկէ մը յոյս չունէին ազգային գոյութիւնը պաշտպանելու: Արդարև Անգղիոյ ժողովուրդը նոյն իսկ բրիտանական կղզեաց մի մասն եղող Իրլանտիոյ աղքատաց և սովելոց համար, ինչպէս նաև ուրիշ նպատակներու համար միշտ հանգանակութիւններ ընելու զբաղեալ լինելով, աններև կը տեսնուի որ հանգանակիլ յանձնախմբին ջանից հակառակ, ըստ բաւականին ուշադրութիւն չընծայեր Ասիոյ մէկ հեռաւոր երկրին մէջ ժողովրդեան ենթարկուած պառն վիճակին: Ուստի թէև յիշեալ անգղիական յանձնախումբն երկու ամսէ ի վեր պաշտօն կը վարէ, Թայմզի մարտ 4 թուականաւ թերթին մէջ կը տեսնեմք որ հազիւ թէ հազար ոսկի կրցած է հաւաքել ցարդ: Ասկէց զատ, պէտք չէ կարծել թէ Անգղիոյ մէջ եղած հանգանակութիւնը մի միայն Հայոց համար է, և մինչև իսկ պէտք չէ կարծել թէ Վասպուրականի, Ալաշկերտի և Բասենի Հայք, Քրդստանի քրդաց հաւասար աստիճանաւ օգնութիւն պիտի ստանան: Զայս հաստատել կը թուի Անգղիական յանձնախմբին Թայմզի յիշեալ թուոյն մէջ ըրած այն յայտարարութիւնը թէ մինչև ցարդ իր հանգանակած գումարէն չորս հարիւր ոսկին Տիգրանակերտ ղրկած է, իսկ երեք հարիւր ոսկին Մուսուլ: Մինչև ցարդ Վանայ կամ Կարնոյ խօսքը չը կայ, և թէպէտ Կ. Պոլսէն Ուիլթերի գործակալութեան միջոցաւ փետր. 28 թուականաւ անգղիական լրագրաց քաշուած հեռագիր մը կը ծանուցանէ թէ «Լէտի (Տիկին) Ստրէնկֆօրտի ի նպաստ Հայաստանի սովելոց ըրած հանգանակութիւնները Կարնոյ և Տիգրանակերտի մէջ կը բաշխուին, Լէվընթ Հէրըլտի մէկ յօդուածէն կը տեսնուի որ Անգղիոյ արդի հանգանակիչ յանձնախումբը կազմել տուողն ալ նոյն իսկ Լէտի Ստրէնկֆօրտ էր, անգղիացի հարուստ և մարդասէր տիկին մը, որ Պուլղարիոյ կոտորածէն վնասուող Պուլղարաց և Իսլամաց և յետոյ Պուլղարիոյ և Արևելեան Րումելիի գաղթականաց ըրած օգնութեամբք նշանաւոր եղած է: Ուրեմն, տիկին Ստրէնկֆօրտի հանգանակութիւններն և Անգղիական յանձնախմբին հանգանակութիւնները նոյն բանն են, և այս վերջնոյն յայտարարութենէն ալ որ «Քրդստանի, Հայաստանի և Արևմտեան Պարսկաստանի մէջ սով» տիրողը կը կրէ, կը տեսնուի թէ մինչև ցարդ մի միայն Տիգրանակերտի և Մուսուլի նահանգաց, այսինքն Քրդստանի թշուառաց օգնութիւն ղրկուած է:

Ուստի կը յորդորեմք մեր ազնուամիտ ազգայիններն, որ ինչպէս ամեն բանի, նոյնպէս և այս կենսական խնդրոյն մէջ՝ օտար օգնութեանց վրա մեծ յոյս չը դնելով, ջանք ամեն ճիգ 'ի գործ դնել, կարելի եղած զոհողութեանց և ոչ մէկէն չը խորշիլ, որպէս զի յառաջիկայ երկու երեք ամսոց մէջ սովն անդարմանելի վնասներ չը պատճառէ մեր Հայաստանցի ազգայնոց, որք արդէն այլ և այլ նկատմամբք թշուառ են:

(Մասիս)

ԱԼԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

«Голосъ» լրագրի մէջ կարդում ենք հետևեալ առաջնորդող յօդուածը:

Վիէննայի մեր թղթակցից հաղորդած լուրերը Ալբանիայի մասին չափազանց նշանաւոր են: Սկուտարիից հաղորդեցին Վիէննա, որ ալբանցիները իրանց անկախ յայտնեցին և դրա մասին մի շրջաբերական հրատարակեցին, որ տպված էր Սկուտարիի մէջ ալբանական լեզուով հրատարակվող լրագրի մէջ: Այդ յեղափոխութիւնը Սկուտարիի մէջ կատարվեցաւ առանց անկարգութիւններ ծագեցնելու: Ապստամբները հրաժարեցրին տեղական ատենադպիրներին և ալբանական միաբանութիւնը տեղական գանձարաններ մէջ պահված գումարները ձեռք բերեց: Օսմար հիւպատոսների առպահովութիւնը պահպանելու համար ալբանցիները առանձին պահապան գործեր նշանակեցին: Թիւրքաց գրոշակները ամեն տեղ փոխարինված են ալբանական ազգային դրօշակներով. Օսման-փաշայի դրեթէ բոլոր գործերը հրաժարվեցին սուլթանի հպատակութենից և անցան ալբանցիների կողմը: Ալբանական իշխանի աթոռը միրդիտների իշխան Պրենկ Բիբ-Դօդին առաջարկվեցաւ, բայց նա հրաժարվեց, յայտնելով որ դեռ ժամանակ չէ Բ. Դրան հետ «վերջնականապէս» կապերը կտրելու: Այդ յայտնութիւնը չէ արգելում իշխան Պրենկին մասնակցել ռ բանցիների շարժմանը, որովհետև նա իր զօրքերով ուղևորվեցաւ Տուզի: Սկուտարի գրաւված է 8000 ալբանցիներով և այնտեղ սպասում են, որ շուտով կը հասնեն խառացի կամաւորներ:

Եթէ այս լուրերը ճիշդ են, Եւրոպան ստիպված կը լինի կենտրոնացնել իր ուշադրութիւնը Բալկանեան թերակղզու վրա աւելի շուտ, քան թէ նա սպասում էր: Ալբանցիների բաժանվելը թիւրքաց կայսրութենից չափազանց օտարոտի հանգամանքների ժամանակ է կատարվում: Ի նկատի ունենալով, որ Բ. Դուռը քաջալերում էր ալբանական ապստամբութիւնը և «ալբանական միութիւնը» կարելի է ենթադրել, որ ալբանական այդ վերջին շարժումը Կ. Պօլսի կառավարութեան թուլութեան պատճառով կատարվեցաւ: Միւս կողմից մտածելու առիթ կայ, որ Իտալիան համակրում է ալբանցիների շարժմանը և մինչև անգամ գաղտնի կերպով օգնում է ալբանցիներին: Սկուտարիի մէջ պատահած այդ անցքերը կօդնեն իտալական կառավարութեանը այժմեան ընդհանուր ընտրութիւնների ժամանակ ձայների մեծամասնութիւն ստանալ:

Այսպիսով կարելի է ասել, որ ալբանացիները արդելքի չեն հանդիպի նրանց գործով աւելի հետաքրքրված պետութեան կողմից: Թիւրքաց կառավարութիւնը կամ չէ ցանկանում, կամ անկարող է ընդդիմանալ Ալբանիայի քաղաքական վերածագմանը և բացի այդ Բերլինի դաշնագիրը ստորագրող պետութիւններից մէկը, Իտալիան, գլխաւորութիւն չունի բողոքել այդ կատարված փաստի դէմ: Բերլինի դաշնագիրը ստորագրող ուրիշ պետութիւններ էլ կը գտնվեն, որոնք չեն ընդդիմանալ, որ Ալբանիան եթէ բոլորովին անկախ չը լինի, գոնեա Թիւրքիայի հարկատու իշխանութիւն լինի:

Անգլիական կառավարութեանը այդ փաստը առիթ է տալիս իրագործել այն գաղափարը, որին նա ձգտում է: Ռուսաստանի համար Ալբանիայի անկախութիւնը անյարմար չի լինի, եթէ նա կը հասկանայ Չերնոգորիայի հարցի խաղաղութեամբ վերջացնելու անհրաժեշտութիւնը: Մնում են Ֆրանսիա և Գերմանիա, որոնք շատ քիչ են հետաքրքրված ալբանական գործով և Աւստրիա, որի համար Սկուտարիի մէջ պատահած անցքերը չափազանց անյարմար և վնասակար են, որովհետև խլում են Էգէյեան ծովի մէջ մուտք ունենալու նրա յոյսը:

Ալբանական ապստամբութիւնը աւստրո-ունգարական կառավարութեան համար ծանր, մինչև անգամ անուղղելի հարուած է: Աւստրիացիների դրութիւնը Բօսնիայում և Հերցեգովինայում շատ վտանգաւոր է, որովհետև նա աւստրիացիներին անդադար յիշեցնում է Գլադստօնի «Ձեռքերը հեռու» խօսքերը, որոնք հանւորական հասարակ բառեր չեն: Անկասկած աւստրո-ունգարական կառավարութիւնը բոլոր միջոցներ գործ կը դնի, որ ալբանական հարցը միջազգային հարց դարձնի և ամբողջ ամառը դրանով կը զբաղվի:

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻՑ

Բերլին, 1/13 մայիսի

Իմ բոլոր ջանքերը և փորձերը այստեղ մի բան անելու խեղճ հայ սովատանջների համար, դեռ ևս ոչինչ հետևանքի չեն հասցրել: Երբ կարդացի Կամսարականի արտաշարժ և սարսափ զգող հեռագիրը, իսկոյն թարգմանեցի նրան «Մշակից» և փազեցի «National Zeitg.» խմբագրատանը: Բայց չը նայելով որ ինձ խոստացան իսկոյն այդ տեղեկութիւնը տպելու, ահա մօտ մի շաբաթ է անցել և իմ տուած լուրը չերևեցաւ: Ստիպվեցայ դիմել «Vossische Zeitg» լրագրին, որ ընդունեց իմ քաղուածները Հայաստանում տիրող սովի մասին և արդէն տպագրեց այդ քաղուածները:

Ամենքը հեռուից կարծում են՝ ինչ աւելի հեշտ բան կայ, քան մի յօդուած, մանաւանդ մի քանի տող բան մի լրագրի մէջ գետեղելու.... Այսքան երիտասարդ հայեր նստած են Եւրոպայում, ինչի չեն գրում հայերի մասին, ասում են ամենքը:

Բայց այստեղ լրագրութեան մէջ այնպէս հեշտ չէ ընդունված լինելու: Գերմանական մամուլի մէջ, ինչպէս որ գերմանական ամբողջ կեանքի մէջ մի անթափանցելի Corps-Geist (նեղ, դասակարգային ոգի) է տիրում, և եթէ մէկը երեսի մի անձ չէ, կամ ներկայացրած չէ եղել խմբագրութեանը մի մօտ կամ ազդեցութիւն ունեցող մարդու կողմից, նա երբէք չէ կարող յոյս ունենալ որ նրա տուած տեղեկութիւնները կը տպվեն: Կը խոստանան, այո, ամենահաստատ կերպով,—բայց չեն կատարի:

Մամուլի վրա խօսելով, չեմ կարող չը յիշել այստեղ, որ գերմանական մամուլի մէջ այժմ կըրկին ձգտում է նշմարվում մօտենալ Ռուսաստանին և հաշտ ուղղութիւնը ընդհանուր է դառնում, մինչև անգամ առաջադէմ կուսակցութեան օրգանների մէջ, ինչպէս «Volkszeitg» և «Voss. Zeitg» լրագիրներում: Վերջին ժամանակները վրա վըրա հրատարակվում են այստեղ գրքեր Ռուսաստանի մասին և չը նայելով որ Գերմանիայի մէջ այնքան գրքեր չեն ծախվում, որքան կարդացվում են ընթերցարանների մէջ, այնու ամենայնիւ այս գրքերը կարճ միջոցում երկրորդ և երրորդ տպագրութեան են հասնում: Մի քանի ամիս է միայն որ հրատարակվել է մի գիրք «Russland vor und nach dem Kriege» և ամենքը զօրանով էին գրաղված,—և ահա կրկին լոյս է տեսնում «Berlin und St. Petersburg» մի գիրք, որ ներկայացնում է երկու երկիրների դէպի միմեանց ունեցած քաղաքական յարաբերութիւնները Աղեքսանդր I կայսրի ժամանակից սկսած: Բացի սորանից Յէնայում հրատարակվեցաւ «Russische Literatur und Cultur» վերնագրով մի գիրք: Ամեն լըրագիրները լի են քննութիւններով և քաղուածներով այս գրքերից: Հրատարակվում են նմանապէս բազմաթիւ քերականութիւններ, բառգրքեր, մեթօդներ ռուսերէնը սովորելու համար: Մի խօսքով Ռուսաստանը իր կեանքով, լեզուով, քաղաքականութեամբ, ձգտումներով ամենքին հետաքրքրում է, à l'ordre du jour է:

Այստեղի քաղաքականութեան մէջ վերջին ժամանակները ոչինչ նշանաւոր բան չը պատահեց: Իմ կարծիքով միակ նշանաւորն այն է, որ Բայերստագը մերժեց Սամօա կղզիները իբրև գերմանական կօլօնիա ընդունելու և կառավարութիւնը, որ ձգտում ունէր այլ մեծ պետութիւնների պէս մի դեր խաղալու իր սահմաններից դուրս, ստիպված է յետ քաշվել, վնասելով իր անուանը, իր յարգանքին, Հանդարտ Ովկիանոսի մէջ իր առևտրական յարաբերութիւններին, իր դրութեանը այլ մեծ պետութիւնների աչքում: Կանցլերի հակառակ կուսակցութիւնները (Fortschritt, կղերական կենտրոնը և առաջադէմ National-liberal'-ները), միացան որ մերժեն կառավարութեան առաջարկութիւնը, չը նկատելով որ իրանց նեղ կուսակցական վարմունքով վնասեցին ոչ միայն կանցլերի քաղաքականութեանը, այլ և Գերմանիայի անուանը և յարգանքին, վնասեցին նրա շահերին....

Պարոնները Grosse Nation լինել ուզելով, իրանց անունը հպարտութեամբ արտասանելով, չեն նկատում որ քաղաքական այն զարգացման չեն հասել մինչև այժմ, որ ընդհանուր օգուտները հասկանան, որ նրանց աւելի բարձր դասեն, քան իրանց սեփական, նեղ, կուսակցական ձգտումները: Նրանք պատրաստ են իրանց համոզմունքի դէմ վարվել (եթէ ունեն համոզմունք), միայն որ հասնեն իրանց նպատակին՝ վնասել կանցլերի քաղաքականութեանը, պատրաստ են զոհել ընդհանրութեան շահերը այն ազգի, որի ներկայացուցիչներն են իրանք, որի օգտի համար իբր թէ ուզում են նրան ազատել Բիսմարկի ազդեցութենից: Եթէ այդ մանր և նսեմ կուսակցութիւնները իրանց նպատակի կը հասնեն, նրանք կը գցեն և ամբողջ երկիրը մի անդունդի մէջ և Գերմանիայի ամբողջութիւնը դարձեալ կտոր կտոր կը լինի: Ընդդիմադրութիւնը (opposition) որ կայ այժմ երկրի մէջ, բոլորովին երևակական, խակ դրութեան մէջ է և ոչ թէ կանոնաւորված և խելացի, այլ opposition à tout prix.

Այս քաղաքական անզարգացումն ամեն տեղ, ամեն շրջաններում նշմարվում է նեղ դատողութեան, նեղ և նսեմ ձգտումների մէջ: Ընդհանրութիւն, ընդհանուր գաղափար լոկ խօսքեր են և միայն այն ժամանակ իրականութիւն է դառնում, երբ երկիրը վտանգի մէջն է:

Վերջացնում եմ նամակս կրկին դառնալով հայոց սովի խնդրին: Յայտնի է որ փարիզում հիմնված է Հայաստանի սովատանջներին օգնող մի հայոց մասնաժողով: Այժմ Արասխանեանց գրում է ինձ Ստրասբուրգից որ հանգանակութիւնը Ֆրանսիայում աջող կերպով առաջ է գնում: Բայց գորա մասին, ինչպէս նա ասում է, գիտաւորութիւն ունի ինքն էլ գրել «Մշակին»:

Դժբախտաբար այստեղ հանգանակութիւնը չաջողվեցաւ:

Անդրէաս Արծրունի